

Kulturmiljöprogram

Del 2.7 Norra Sandsjö riksintresse

Inledning

Denna del av Nässjö kommuns kulturmiljöprogram redovisar bevarandevärda objekt inom Norra Sandsjö riksintresse.

Läsanvisning

Hela kulturmiljöprogrammet

I den fullständiga versionen av Nässjö kommuns kulturmiljöprogram finns bakgrunden till kulturmiljöprogrammet, fördjupad beskrivning av kulturmiljön och redovisning av samtliga bevarandevärda objekt inom kommunen.

Karta

De olika objektens lokalisering får man fram genom kartfunktionen på kommunens hemsida. Där går det hitta alla kommunens objekt i kartform och det går även att söka på fastighetsbeteckning och adress.

Klassning

Följande klasser används i kulturmiljöprogrammet:

Klass 1, byggnadsminne (KML 3 kap) / Kyrkliga kulturminnen (KML 4 kap)

Graderingen avser byggnader som förklarats vara byggnadsminnen enligt Kulturmiljölagen (kap 3-4). Klassificeringen avser befintliga byggnadsminnen.

Klass 2, Särskilt värdefull bebyggelse (PBL 8 kap § 13)

Graderingen avser särskilt värdefull bebyggelse, sådana byggnader får inte fysiskt förvanskas vid förändring av eller i anslutning till byggnaden. Byggnaden bör skyddas genom q-bestämmelse i områdesbestämmelse eller detaljplan.

Klass 3, särskilt allmänt bebyggelsevärde (PBL 8 kap § 17)

Byggnaden har ett visst värde i fråga om till exempel utformning. Värdebärande element i byggnaden bör hanteras på ett varsamt sätt vid förändringar av eller i anslutning till byggnaden. Bör skyddas genom varsamhetsbestämmelse i områdesbestämmelse eller detaljplan.

Klass 4, allmänt bebyggelsevärde (PBL 8 kap § 17)

Graderingen motsvarar det generella krav på hänsyn till byggnadens kulturhistoriska värden som gäller för alla byggnader.

Klass 5, avskrivs

Byggnaden har inte kulturhistoriska värden som behöver beaktas i plan- och bygglovsprocessen. Objekt i klass 5 finns inte upptagna i kulturmiljöprogrammet.

Klassningen är framtagen av Länsstyrelsen i Jönköpings län och är baserad på Plan- och bygglagens (PBL) hänsyns- och skyddsbestämmelser samt byggnadsminnen enligt Kulturmiljölagen (KML). Klassningen skiljer sig från den klassning som använts i kommunens tidigare kulturmiljöprogram "Värdefulla byggnader och miljöer" (2007) och därför har ny bedömning gjorts vid framtagande av detta program.

R7 Norra Sandsjö

Alla fastigheter inom eller gränsande till området: Prinsnäs 1:2, 1:3, 1:7, 1:9, Sandsjö 1:1, 1:2, 1:4, 1:5, 1:6, 1:8, 1:13, 1:14, 2:1, 2:2, 2:3, 2:8, 2:13, 3:1, S:1, Vallsjöbäck 1:8.

Klass 1: Riksintresseområde, Sandsjö kyrka, Riksintresse, byggnadsminne (KML 3, 4 kap) / Kyrkliga kulturminnen (KML 3, 4 kap)

Klass 2: Sandsjö 2:2 Sockenmagasinet (*Norra Sandsjö kyrka 1*)
Särskilt värdefull bebyggelse (PBL 8 kap §13)

Klass 3: Sandsjö 1:1 (*Norra Sandsjö prästgård 2*), Sandsjö 1:6 (*Runstensgatan 8*), Sandsjö 1:14 (*Sandsjö Björkelund 1*), Prinsnäs 1:2 (*Prinsnäs 1*), Sandsjö 1:13 (*Runstensgatan 6*)
Särskilt allmänt bebyggelsevärde (PBL 8 kap §17)

Kartbild från länsstyrelsen.

Sockencentrum i öppet odlingslandskap kring en kyrka som ursprungligen uppfördes under 1100-talets senare hälft. Området sträcker sig väster om och i anslutning till Sandsjön. På Runåsen, ett par hundra meter öster om kyrkan, står en 2½ meter hög runsten (Sm71) som är ovanlig då den nämner sex släktled smålänningar: Ärinvad lät resa denna sten efter Hägge, sin fader, och Hära, hans fader, och Karl, hans fader, (och) Hära, hans fader, och

Tegn, hans fader, (och) efter dessa fem förfäder. Namnet Tegn tolkas som "friboren man" och han kan ha levt redan under 800-talet e Kr. Övriga fornlämningar i området är rösen, runda stensättningar, en rest sten, jordbrukshistoriska lämningar som fossil jordbruksmark, fornåkrar och stensträngar, sentida byggnader respektive

byggnadslämningar, två minnesstenar samt platser med traditionsuppgifter, en milsten och en stensättning. Kyrkan uppfördes med ett absidavslutat kor och märken efter medeltidskyrkans fönster och en igenmurad dörr, syns fortfarande på den södra långväggen. Sin nuvarande utformning fick kyrkan 1696-1709 med sin rektangulära plan, vitputsade fasader och sadeltak. Taket är högt, brant och belagt med tjärade spån. 1709 fullbordades den storslagna barockinteriören, där taket har ett högt tunnvalvt parti i mitten och plana sidopartier dekorerade av Johan Columbus. Predikstolen och altarpopsatsen är rikt utsmyckade, med målningar föreställande Nattvarden, Kristus i Getsemane och Korsnedtagningen. De är inramade av kolonner, listverk och skulpturer i barock. Här finns även en epitafiemålning av Johan Printzensköld och hans familj, bredvid vapensköldar från traktens adessläkter. Dopfunten är från 1100-talet med reliefer av fabeldjur, troligen huggen av Bestiarius. Kyrkan har ett triumfkrucifix från 1400-talet samt en klockstapel i trä från 1600-talets mitt.

Sockenmagasin från 1814.

Omedelbart nordost om kyrkan ligger sockenmagasinet från 1814 med fasader av faluröd locklistpanel och fiskbensmönstrade portar och fönsterluckor. Taket är belagt med betongpannor. Byggnaden ägs av Sandsjö hembygdsförening. Den nuvarande prästgården är från 1897 och har fasader av gulmålad locklistpanel och rött tegeltak. Intill ligger ett löneboställe med bostadshus från 1940-talet, rödfärgat liksom uthus och ekonomibyggnader. Väster om prästgården, finns den gamla prästgårdsbyggnaden som har sitt ursprung i 1700-talets början.

Den är av parstugetyp med fasader som idag består av vitmålad locklistpanel och en taktäckning av tegel. Byggnaden är omgjord över tid men bär på en intressant del av områdets historia då Wendela Hebbe, Sveriges första kvinnliga journalist, växte upp i huset eftersom fadern tjänstgjorde som kyrkoherde i Sandsjö kyrka.

Nuvarande prästgård i Norra Sandsjö.

Den gamla prästgården i Norra Sandsjö.

Sandsjö 1:14 Björkelund.

Söder ut längs Runstengatan påträffas Björkelund, ett kronohemman med tillhörande ladugård och smedja, byggt omkring 1850. Putsad grund, äldre falufärgad locklistpanel och vitmålade tvåluftsfönster med handblåst glas. Vindsvåningen har mindre tredelade fönster med rektangulär form. Öppen veranda med snickarglädje och äldre pardörrar med speglar och spröjs. Takbeklädningen består av mörka betongpannor. Smedjan har stora spröjsade fönster med sexton rutor i varje parti, faluröd locklistpanel och tak av lertegel. Utkragad skorsten i rött tegel med plåthuv. Bruntjärade portar med liggande panel skyddar ett par ockragula pardörrar med 6 rutor i varje dörr.

Prinsnäs herrgård.

Västra flygeln.

Östra flygeln.

Vid Prinsasjöns södra del ligger herrgårdsanläggningen Prinsnäs, tidigare Söndrap. Gården bestod förr av ett skatte- och kyrkohemman, och fick sitt namn efter Johan Printzensköld som fick området som förläning efter sina insatser i 30-åriga kriget. Printzensköld blev efter freden i Roskilde 1658 utnämnd till guvernör på Bornholm, där han efter bara 224 dagar i tjänst blev mördad.

Ättens sista medlem, Anna Charlotta, var gift med bergsrådet Christian Benjamin von Schéele, som ägde Prinsnäs från mitten av 1700-talet. Han anlade 1758 en spiksmedja i Prinsfors, vilken kan sägas utgöra en början på socknens industriella utveckling. Herrgårdens corps-de-logi härstammar från 1660-talet men är ombyggt 1760 och 1860. En salsbyggnad i nyklassisk stil i 1½ våning, med en stor frontespis i det tegeltäckta mansardtaket. Fasaden har oljevit locklistpanel. Interiört finns det i hallen fyra väggmålningar av Pehr Hörberg, troligen målade 1768. De två flygelbyggnaderna har rödfärgad locklistpanel och takbeklädnad av svarta betongpannor respektive rött enkupigt taktegel. Sädesmagasinet är uppfört på 1830-talet i rödfärgat liggtimmer. Ladugården är byggd 1948.

Sädesmagasinet Prinsnäs herrgård.

Områdets karaktärsdrag

- Området karaktäriseras av sitt öppna odlingslandskap i sluttningen mot Sandsjön
- Stort antal ladugårdar av stor volym och stensatta körbroar
- Trähusbebyggelse med locklistpanel och öppna verandor
- Vita fönsteromfattningar och svarta portar

Kyrkans karaktärsdrag

- Byggnadens volym
- Det tjärade spåntaket
- De tjärade spånbeklädda gavlarna
- Vitputsade fasaderna med röd dekormålning och med djupa fönsternischer
- Tätspröjsade fönster i trä
- Portarnas utformning och material

Klockstapelns karaktärsdrag

- Byggnadens volym
- Den faluröda konstruktionen i trä
- De svarta luckorna
- Det tjärade spånbeklädda taket

Sockenmagasinets karaktärsdrag

- Byggnadens volym
- Faluröd locklistpanel
- Fiskbensmönstrade portarna i tjärat trä
- Fiskbensmönstrade fönsterluckor i tjärat trä

Nya prästgårdens karaktärsdrag

- Byggnadens volym
- Fasadbeklädnad i trä
- Spröjsade fönster i trä
- Takpannor

Gamla prästgårdens karaktärsdrag

- Byggnadens volym
- Fasadbeklädnad i trä
- Spröjsade fönster i trä
- Takpannor
- Vindsfönsternas utformning i trä

Björkelunds karaktärsdrag

- Byggnadens volym
- Den faluröda locklistpanelen
- De spröjsade tvåluftsfönsterna i trä
- De rektangulära vindsfönstrens utformning i trä
- Stentrappan
- Verandans snickarglädje
- Pardörrarnas utformning i trä
- Takpannor

Prinsnäs huvudbyggnads karaktärsdrag

- Byggnadens volym
- Oljemålad locklistpanel
- Spröjsade fönster i trä
- Lertegelbeklätt mansardtak
- Frontespis med dess veranda och pelare

Flyglarnas karaktärsdrag

- Byggnadernas volym
- Byggnadernas knutlådor
- Faluröd locklistpanel
- Kvadratiska tvåluftsfönster i trä med fyra rutor
- Ytterdörrar i trä
- Tätspöjsat fristående överljusfönster i trä
- Högra flygelns enkupiga tegeltak
- Vänstra flygelns takpannor och vällingklocka

Sädesmagasinets karaktärsdrag

- Byggnadens volym
- Byggnadens grundstenar
- Timmerkonstruktionen i sin helhet
- Fönsterluckor
- Gallerförsedda fönstergluggar

Kulturhistorisk bedömning och värdebeskrivning

Kyrkomiljön utgör en viktig del av områdets kulturhistoriskt intressanta värden med sin klockstapel, sädesmagasin och prästgårdar. Området visar även på samhällets tillväxt kring kyrkan och socknens industriella utveckling med sina smedjor från senare delen av 1700-talet. Trots den förhållandevis glesa bebyggelsen, visar den upp en variation av byggnadstyper som med sina varierande funktioner visar det som varit en förutsättning för landsbygdens verksamheter. Flera byggnader är mycket välbevarade med många ursprungliga detaljer som skapar ett högt kulturhistoriskt värde.